

Ouder worden in Gemeente Gouda 2023

Rapport I&O Research

Colofon

Uitgave

I&O Research
Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam

Rapportnummer

2024/026

Datum

Februari 2024

Opdrachtgever

Gemeente Gouda

Auteurs

Sana Douz
Judith van Werkhoven
Roy van der Hoeve

Copyright

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1 Inleiding	7
2 Het dagelijkse leven	10
3 Hoe gaat het nu?	11
4 Blik op het ouder worden	14
4.1 Wel of niet vooruitkijken	16
4.2 Wat kan helpen om meer voor te bereiden	19

Samenvatting

I&O Research heeft voor de gemeente Gouda een kwalitatief onderzoek uitgevoerd naar de Wmo-cliënten. Op deze manier is het verhaal achter de cijfers van het kwantitatieve cliëntervaringsonderzoek opgehaald. De doelgroep waren cliënten die ondersteuning ontvangen (of ontvingen) vanuit de Wmo binnen de gemeente Gouda. Het onderzoek is opgesplitst in twee onderdelen: 16 diepte-interviews en een groepsbijeenkomst. De onderzoeksvraag was:

Wat zijn de wensen en behoeften van 70-74 jarigen en 75-80 jarigen met betrekking tot het (langer) zelfstandig thuis wonen in de gemeente Gouda?

Zelfstandig wonen gaat goed, hier en daar toch wel wat wensen

Over het algemeen ervaren de gesproken ouderen een redelijk goede gezondheid. Toch ervaart men in enkele gevallen door een beperkte gezondheid en mobiliteit moeilijkheden bij het uitvoeren van dagelijkse taken en activiteiten. Ondanks gezondheidsbeperkingen en de verminderde mobiliteit vinden de ouderen het fijn om zelfstandig te wonen en willen zij dit nog een lange tijd blijven doen.

Sommige ouderen hebben wel nog specifieke wensen voor woningaanpassingen, zoals het installeren van beugels in de douche en toilet. Ook geven een aantal ouderen aan dat ze het prettig vinden als hun woning gelijkvloers is en zonder drempels. Naast de wensen voor woningaanpassingen zijn er ook wensen als het gaat om het sociale leven. Eenzaamheid is een terugkerend thema, vooral onder ouderen die alleen wonen en weinig contact hebben met eventuele kinderen of burens. Zij hebben behoefte aan sociale activiteiten zodat ze vaker anderen kunnen zien en spreken. In enkele gevallen was er ook een sterke wens voor een woonvorm waarin een focus lag in het contact met medebewoners.

Tevredenheid over huidige rol gemeente, toegankelijkheid soms als moeilijk ervaren

Over de rol van de gemeente in ondersteuning bij het ouder worden zijn veel van de gesproken ouderen erg tevreden. Wel zijn er een aantal aspecten waar de gesproken ouderen moeite bij ervaren. De gesproken ouderen vertellen het invullen van digitale formulieren als lastig te ervaren. Ook ervaren zij een gebrek aan een vast aanspreekpunt in de gemeente waar zij terecht kunnen met vragen. In enkele gevallen blijven vragen hierdoor onbeantwoord. Ouderen van 75 jaar en ouder zijn positief over hun ervaringen met de ouderenvoorlichter. Zij vonden het fijn dat er iemand langskomt die hen vroeg naar hoe het gaat.

Het merendeel van de gesproken ouderen heeft op dit moment geen mantelzorger en probeert alles nog zo goed mogelijk zelf te doen, of heeft kennissen of burens die zo nu en dan kunnen helpen als dat nodig is. Ouderen die wel een mantelzorger hebben maken zich zorgen in hoeverre de ontvangen mantelzorg nog wel voldoende zal zijn in de toekomst, gezien hun steeds verslechterende gezondheidssituatie.

Geen opvallende verschillen tussen 75-plussers en 74-minners

De wensen, behoeften en ervaringen verschillen nauwelijks tussen ouderen jonger dan 75 jaar en ouderen van 75 jaar en ouder. Het verschil in wensen, behoeften en ervaringen wordt eerder bepaald door de gezondheid van de gesproken ouderen dan door hun leeftijd. De gezondheid van

ouderen heeft een duidelijkere invloed op hun leefsituatie dan hun leeftijd dit doet. Gesproken ouderen die een slechtere gezondheid hebben zijn bijvoorbeeld minder actief, kunnen minder zelf doen thuis en komen minder buiten.

Persoonlijke benadering werkt beter bij ondersteuning om meer vooruit te kijken

Ouderen houden zich tot op zekere hoogte bezig met het ouder worden en acties die het ouder worden prettiger maken. Zij zijn over het algemeen echter voornamelijk bezig met wat zij vandaag de dag nodig hebben (zoals gezond eten, actief blijven en sociale contacten onderhouden) en minder met verder vooruitkijken en mogelijke voorbereidingen die kunnen helpen bij prettig ouder worden. De grootste drempels bij het vooruitkijken zijn: financiële beperkingen, de noodzaak niet inzien, niet weten waar te beginnen, gebrek aan mentale ruimte of fysieke kracht. Ouderen van 75 jaar en ouder geven vaak aan het meeste al te hebben gedaan aan voorbereidingen.

Om ouderen aan te sporen om tijdig acties te ondernemen voor later, vraagt om meer dan enkel goede en toegankelijke informatievoorzieningen. In veel gevallen gaat het om ouderen actief bij de eerste stappen te helpen en om persoonlijk contact te maken. Hen in contact brengen met iemand die kan meekijken, kan meedenken, kan adviseren en in sommige gevallen zelfs kan meegaan, helpt daarbij. De functie van de ouderenvoorlichter binnen Gouda is daarom zeer waardevol. Er valt te overwegen om deze vaker in te zetten, bijvoorbeeld bij ouderen die hier in eerste instantie geen gebruik van willen maken of bij ouderen waarbij het gesprek lang geleden heeft plaatsgevonden. Ook valt er te overwegen om bij andere activiteiten, die niet onder de verantwoordelijkheid van de oudervoorlichter vallen, voor een meer actieve en persoonlijke benadering van ouderen in te zetten.

Bij het aansporen van ouderen om verder vooruit te kijken, dient rekening te worden gehouden met de verschillende redenen die mensen weerhoudt vooruit te kijken. Maak daarom, waar mogelijk, in de benadering van ouderen onderscheid tussen mensen die:

- Gemotiveerd moeten worden, omdat er geen noodzaak wordt gevoeld.
- Gemotiveerd moeten worden, omdat de wens bestaat dat het leven op korte termijn eindigt.
- Ondersteund moeten worden bij de zoektocht naar hulp, vanwege beperkte mentale en fysieke capaciteit.

Inleiding

1 Inleiding

Achtergrond

Vanaf 1 januari 2021 is er in de gemeente Gouda voor inwoners één toegang voor alle gemeentelijke ondersteuning op basis van de Wmo, Jeugdwet, Participatiewet en Wet gemeentelijke schuldhulpverlening. De ondersteuningsvraag van de inwoners staat centraal; eerst kijken wat nodig is en pas daarna hoe dit te realiseren onder welke wet. De integrale benadering is hierbij de basis. Waar nodig pakt de gemeente de regie om in afstemming met andere organisaties tot de beste oplossing te komen.

Voor de verschillende onderdelen voert de gemeenten jaarlijks een kwantitatief cliëntervaringsonderzoek uit naar de tevredenheid van cliënten. De gemeente heeft daarnaast ook behoefte aan kwalitatieve informatie, het verhaal achter de cijfers. De gemeente heeft daarom I&O Research gevraagd om een kwalitatief onderzoek uit te voeren rondom de Wmo in Gouda. Een kwalitatieve methode is geschikt om de belevingswereld van cliënten in kaart te brengen. Met deze kwalitatieve insteek is het niet mogelijk om uitspraken te doen over de hele Wmo-doelgroep. Met interviews is het mogelijk om uitgebreid de situatie rondom de ondersteuning te bespreken.

Onderzoeksvraag

Wat zijn de wensen en behoeften van 70-74 jarigen en 75-80 jarigen met betrekking tot het (langer) zelfstandig thuis wonen in de gemeente Gouda?

Gespreksleidraad en verwerkingen

I&O Research heeft samen met de gemeente Gouda een gespreksleidraad opgesteld voor de interviews. Onderwerpen die onder andere aan bod kwamen in de leidraad zijn het dagelijkse leven, de woonsituatie, de huidige ondersteuning, het ouder worden, de ouderenvoorlichter, zelfstandig wonen en mantelzorg. Per interview is een gespreksverslag opgesteld. Deze worden niet door I&O Research gedeeld met de gemeente en derden. Na afronding van de interviews vond een duidingssessie plaats samen met de gemeente. Tijdens de duidingssessie zijn de resultaten van de interviews besproken en is een keuze gemaakt voor de te bespreken onderwerpen tijdens rondetafelgesprek. Gekozen is om dieper in te gaan op:

1. De voorbereidingen die oudere inwoners treffen voor verschillende thema's aangaande het ouder worden.
2. De benodigde hulp bij het treffen van de nodige voorbereidingen voor het ouder worden.

Werkwijze

De doelgroep zijn oudere cliënten die ondersteuning ontvangen (of ontvingen) vanuit de Wmo binnen de gemeente Gouda. Het onderzoek is opgesplitst in twee onderdelen: diepte-interviews en een groepsbijeenkomst.

Diepte-interviews

Allereerst ontvingen 404 Wmo-clients uitnodigingsbrief voor het onderzoek. In deze brief stond naast het doel en informatie over het onderzoek de vraag of zij wilden meewerken aan een telefonisch interview. Wanneer cliënten zich wilden opgeven voor het onderzoek, kon men een korte digitale vragenlijst invullen en een telefoonnummer en e-mailadres achterlaten of zich telefonisch aanmelden bij de helpdesk van I&O Research. Vervolgens nam I&O Research contact op om een afspraak in te plannen voor een

interview. In totaal zijn er in december 2023 16 telefonische interviews afgenomen, 9 met 75-plussers en 7 met 74-minners.

Groepsbijeenkomst: het rondetafelgesprek

Na afloop van het interview vertelde I&O Research over de groepsbijeenkomst: het rondetafelgesprek. Cliënten die interesse hadden, konden hieraan deelnemen. De sessie vond plaats op dinsdagmiddag 23 januari in het Huis van de Stad te Gouda. Tijdens het rondetafelgesprek werden de resultaten van de interviews besproken en is er gesproken over mogelijke manieren hoe oudere inwoners zichzelf kunnen voorbereiden op het ouder worden in gemeente Gouda en wat hiervoor nodig is. In totaal namen vier 75-plussers en drie 75-minners deel aan het rondetafelgesprek.

Analyse en rapportage

De verslagen van de telefonische interviews en het rondetafelgesprek hebben de betrokken onderzoekers van I&O Research naast elkaar gelegd en tijdens een interne duidingssessie besproken. Daarin is gekeken naar zowel overeenkomstige als bijzondere resultaten. In het rapport zijn geanonimiseerde citaten uit de gespreksverslagen opgenomen. De citaten die worden gebruikt, zijn in de ogen van I&O Research illustratief voor het beeld over een onderwerp dat is ontstaan tijdens de interviews.

In de blauwe kaders worden de citaten van Wmo-cliënten gepresenteerd. Deze geven een beeld van de meningen van de geïnterviewden en dus niet een representatief beeld van alle Wmo-cliënten. Citaten geven niet alleen de opinie en beleving van de respondent weer, maar ook de sfeer, stemming en eigenheid van de geïnterviewde klinken erin door. Dit verhoogt de informatiewaarde van de opgetekende ervaringen, maar houdt ook het risico in dat zij niet per se de objectieve werkelijkheid weergeven (zo deze al bestaat). De citaten moeten daarom gelezen worden voor wat ze zijn: de persoonlijke en ongefilterde ervaring, visie en beleving van de geïnterviewden.

Leeswijzer

In dit rapport staan de resultaten van de interviews en het rondetafelgesprek. In hoofdstuk 2 wordt een beeld gegeven van de huidige situatie van de gesproken inwoners, met specifieke aandacht voor hun gezondheidstoestand, dagelijkse activiteiten en ontvangen ondersteuningsvormen. Hoofdstuk 3 geeft inzicht in de huidige woon- en leefsituatie van ouderen in Gouda: wat er goed gaat en welke behoeftes er bestaan. Ook wordt er ingegaan op de rol van de gemeente in bij het ouder worden, de ervaringen met de ouderenvoorlichter en de mantelzorg die ouderen nu ontvangen. In hoofdstuk 4 staat in hoeverre ouderen vooruitkijken, wat zij aan voorbereidingen ondernemen, wat hen weerhoudt om meer voorbereidingen te treffen en wat hen kan helpen om actiever bezig te zijn met prettig ouder worden.

Resultaten

2 Het dagelijkse leven

In dit hoofdstuk wordt een beeld gegeven van de huidige situatie van de gesproken inwoners, met specifieke aandacht voor hun gezondheidstoestand, dagelijkse activiteiten en ontvangen ondersteuningsvormen.

Tabel 2.1 Achtergrondinformatie van de deelnemers (n=16)

Leeftijd		Vorm ondersteuning (meerdere antwoorden mogelijk)	
• 70-74 jaar	7	• Hulp bij het huishouden	14
• 75-80 jaar	9	• Een vervoersvoorziening	7
		• Een woonvoorziening	3
Heeft u een mantelzorger?		• Dagbesteding	3
• Ja	3	• Anders	3
• Nee	13		
Gelijkvloerse woning (Ja/Nee)			
• Ja	5		
• Nee	11		

De gezondheidssituatie

In het algemeen geven de gesproken inwoners aan dat hun gezondheid redelijk goed is, hoewel veel van de gesproken ouderen moeite hebben met bewegen en het uitvoeren van dagelijkse taken. Desondanks blijven ze actief en streven ernaar veel zelf te doen, zelfs met beperkte mobiliteit. Toch zijn er een paar ouderen die aangeven dat hun gezondheid al achteruitgaat en dat ze zich soms zorgen maken over de toekomst. Ze ervaren een beperkte mobiliteit en hebben weinig energie voor dagelijkse bezigheden. Ze hebben vaak moeite bij het zelfstandig uitvoeren van huishoudelijke taken, wat hun onafhankelijkheid beïnvloedt.

Verschillende activiteiten

De gesproken ouderen doen verschillende dingen om actief en bezig te blijven. Ze varen, volgen computerlessen, sporten, en nemen deel aan dagbesteding. Ook zijn ze betrokken bij de bewonersvereniging, het buurthuis, en doen vrijwilligerswerk. Reizen, bingo spelen, tv-kijken, lezen, schilderen, en vrijwilligerswerk zijn ook populaire bezigheden. De Zonnebloem is genoemd, maar ouderen lijken daar, ongewild, minder actief bij betrokken. Voor ouderen met gezondheidsbeperkingen worden dagelijkse activiteiten aangepast aan wat fysiek mogelijk is.

Diverse ondersteuningsvormen

De gesproken ouderen ontvangen diverse ondersteuningsvormen vanuit de Wmo. Het merendeel ontvangt huishoudelijke hulp en/of een vervoersvoorziening. Een vervoersvoorziening kan bestaan uit een pas voor de Groene Hart Hopper, een rolstoel of een scootmobiel. Een kleiner gedeelte ontvangt een woonvoorziening, bijvoorbeeld een aanpassing aan de woning in de vorm van een steunbeugel, een traplift of een drempelhulp. Sommigen ontvangen dagbesteding. Ook zijn er enkele ouderen met begeleiding van een mantelzorger, of die zelf mantelzorger zijn.

3 Hoe gaat het nu?

Dit hoofdstuk geeft inzicht in de huidige woon- en leefsituatie van ouderen in Gouda. Hoewel veel van de gesproken ouderen zelfstandig wonen en dit waarderen, hebben sommigen specifieke wensen voor woningaanpassingen. Een aantal ervaart soms gevoelens van eenzaamheid. De rol van de gemeente wordt kort besproken, waarbij vooral tevredenheid maar ook een aantal behoeften worden benoemd. Ook worden de ervaringen met de ouderenvoorlichter en de mantelzorg besproken.

Zelfstandig wonen gaat over het algemeen goed, soms toch aanpassingen gewenst

Zoals in het vorige hoofdstuk besproken, is het uitvoeren van dagelijkse taken niet altijd makkelijk. Een merendeel van de ouderen ervaart het zelfstandig wonen toch als overwegend positief. Ze benadrukken dat ze zich over het algemeen comfortabel voelen in hun eigen woning en nog zo lang mogelijk zelfstandig zouden willen wonen. Er wordt gesproken over een aantal factoren die het zelfstandig wonen aangenaam voor hen maakt. Zij benoemden bijvoorbeeld dat ze het fijn vinden dat er een bewonersvereniging is met veelal leeftijdsgenoten of dat er een winkelcentrum in de buurt is. Ook benoemt een enkeling dat zij in een fijn, aan haar doelgroep afgestemde bejaardenflat woont. De ouderen die in een gelijkvloerse woning zitten, zijn vaak erg tevreden met het zelfstandig wonen. Het gelijkvloers wonen vergemakkelijkt voor hen het dagelijkse leven.

- *“We wonen zelfstandig. Er is hier wel een bewonersvereniging, er komen veel tachtigers. Ik voel me daar minder in thuis omdat ik jonger ben. Maar mijn man gaat er wel naar toe en als hij niet meer kan auto rijden kan hij er lopend heen. Er is hier in de buurt een buurthuis gekomen en dat is ook heel fijn. In de wijk is er ook een ander centrum waar van alles is, en daar kunnen we ook eten in januari. En dat is fijn en dat vindt hij ook leuk.”*
- *“Ik kan hier wonen en blijven wonen. Hoop dat ik nooit meer weg hoef.”*
- *“We wonen in een fijn aangepast huis en een fijne buurt. Als ik eruit moet dan moet het, maar zoals het nu gaat wil ik nog graag hier blijven wonen.”*

Echter, blijkt uit de gesprekken dat sommige ouderen toch nog specifieke wensen hebben met betrekking tot woningaanpassingen die nog niet zijn gerealiseerd, zoals het installeren van beugels in de douche en toilet. Een aantal van hen geven aan dat ze het prettig vinden als hun woning gelijkvloers is en zonder drempels. Als zij meerdere verdiepingen in hun huis hebben, vertellen ze meestal beneden te slapen en de bovenverdieping minder te gebruiken. Dit leidde bij een enkeling ook tot korting in de uren voor de huishoudelijke hulp. Sommige ouderen geven daarbij gelijk aan dat ze eigenlijk in een gelijkvloerse woning zouden willen wonen. Ondanks dat er een traplift beschikbaar is, worden er in enkele gevallen toch wel moeilijkheden ervaren. Zo vinden ze het bijvoorbeeld lastig om de in nacht op een snelle manier naar het toilet te kunnen gaan als deze zich een verdieping lager bevindt. Ook is er soms ondersteuning nodig van bijvoorbeeld een partner om gebruik te kunnen maken van de traplift.

Hieronder enkele toelichtingen:

- *“We hebben een voor en achtertuin, en drie hoog. Het is best wat werk. Ik ben wel handig, ik merk toch dat dingen er langzaam erin sluipen. Ik ben het weleens zat. Wat moeten we nu. Ik denk dat we samen wel toe zijn aan een gelijkvloerse appartement. We zitten er wel aan te denken. Maar het is niet eenvoudig.”*
- *“Deze woning ligt heel erg afgelegen. Als de hulpdiensten moeten komen dan duurt het een half uur voordat ze het hebben gevonden. De vorige bewoners hebben alles weggehaald. Er zijn geen beugels om te douchen.”*
- *“Ik heb te maken met een beperking, en het wordt allemaal steeds minder en minder wat zorg betreft. De tuin wordt voor mij een obstakel met de stoeptegels die losstaan. Ik ben al een keer gevallen en er wordt maar niks aan gedaan. Het zelfstandig thuis wonen wordt dan gewoon moeilijker, ik wil verhuizen.”*

Eenzaamheid als onderdeel van het dagelijkse leven

Ondanks dat ouderen over het algemeen nog lang zelfstandig willen wonen, zijn er toch een paar ouderen die niet de voorkeur geven aan het volledig zelfstandig wonen. Deze ouderen geven aan liever in een bepaalde woonvorm te willen verblijven. Zij spreken deze wens vooral uit vanwege de eenzaamheid die zij ervaren. Een woonvorm met een gemeenschappelijk aspect lijkt deze ouderen een geschikte oplossing voor hun eenzaamheid. Echter is het aanbod in deze woonvormen volgens hen beperkt in de gemeente Gouda. Tijdens de gesprekken kwam, naast de behoefte aan een gemeenschappelijke woonvorm, ook duidelijk de behoefte naar meer contact met anderen in het dagelijkse leven naar voren. Ouderen waarvan de partner is overleden, waarvan de mobiliteit erg verminderd is en/of waarbij er weinig contact is met bijvoorbeeld de kinderen of burens benoemen eenzaamheid vaak als aspect dat ze liever anders hadden gezien. Overdag valt de eenzaamheid nog mee, maar vooral 's avonds wordt het als moeilijker ervaren. Ouderen kijken dan ook uit naar geplande activiteiten waarbij ze anderen kunnen ontmoeten. Tijdens de gesprekken vertelden deze ouderen dat ze graag meer activiteiten willen bijwonen, dit hoefde niet op dagelijkse basis, maar het zou wel fijn zijn als dit meer gebeurde.

- *“Ze zeggen ouderen zitten achter de geraniums, en dat zit ik soms ook. En ik kan er niet tegen. Ik heb me dit jaar aangesloten bij de Zonnebloem. Er zou iemand een keer in de 14 dagen langskomen om te kletsen maar tot heden heb ik niks gehoord. Ik krijg ook heel weinig bezoek. Ik zit hele dagen alleen. Dan pak ik mijn rollator en dan ga ik de gang op of naar de brievenbus in de hoop om iemand tegen te komen, maar dat is niet vaak zo.”*
- *“Mijn man was mijn maatje en die mis ik. Ik ga nog wel naar de winkel met de scootmobiel. Ik heb sinds wel een schat van een buurvrouw. Als zij met mij mee gaat dan ga ik zelfs met de rollator. Straks gaan we nog naar Boskoop wat bloemen halen. We hebben heel veel aan elkaar. Verder ben ik hartstikke eenzaam. Dat is een groot probleem.”*

- *Ik voel me weleens eenzaam hoor, je hebt niet elke dag contact. Op bepaalde dagen is dat altijd een beetje moeilijk. Ik ben altijd blij als ik iets heb in het weekend, dat is er vaak niet. Ik maak wel gebruik van activiteiten, maar die zijn er niet altijd in het weekend.*

De rol van de gemeente bij het ouder worden

De gesproken ouderen ontvangen verschillende vormen van ondersteuning vanuit de Wmo. Zij zijn over het algemeen erg tevreden met de ondersteuning die zij ontvangen maar ervaren in enkele gevallen moeilijkheden op sommige aspecten van de ondersteuning. De gesproken ouderen vertellen het invullen van digitale formulieren als lastig te ervaren. Ook ervaren zij een gebrek aan een vast aanspreekpunt in de gemeente waar zij terecht kunnen met vragen over de ondersteuning of andere zaken. In enkele gevallen blijven vragen hierdoor onbeantwoord. Een enkeling vertelt bijvoorbeeld dat zij het jammer vindt dat er geen fysiek Wmo-loket meer is binnen de gemeente, dit maakt dat zij nu geen direct aanspreekpunt meer heeft waar zij bij vragen naartoe kan gaan. Het face-to-face contact vinden de gesproken ouderen belangrijk. Zoals eerder genoemd ervaren ouderen eenzaamheid, waardoor zij behoefte hebben aan meer informatie over activiteiten in Gouda. Zij geven aan te willen weten bij wie ze terecht kunnen voor extra hulp. Zij zouden het fijn vinden als de gemeente hier een rol in zou kunnen spelen.

- *“Alles gaat online tegenwoordig. Als je je vraag vraagt dan gaat alles online. En dat vind ik onprettig. Je kan beter een papiertje op sturen. Online gaat niet alles goed.”*
- *“Ik ben eigenlijk heel tevreden over de gemeente. Ik ben niet veeleisend. Ik heb dit gekregen, ik had dus eerst veel meer uren. Toen heb ik het zelf verminderd, omdat ik vind dat ik dat best kan. Ze hebben ook gezegd, als je meer nodig hebt, kan je bellen. Dat hebben ze echt goed aangegeven. Ook met dagbesteding.”*
- *“Na de corona is alles op de schop gegaan, ik zou graag willen weten hoe het nu gaat, want ineens hoor ik dat er geen Wmo-loket meer is. Nu moet ik zelf opzoek en dan denk ik laat maar. Ook met m'n verlamming is het lastig om lappen tekst te lezen.”*

De ouderenvoorlichter

De ouderenvoorlichter in Gouda stuurt een brief op het moment dat een inwoner 75 jaar wordt. In deze brief staat vermeld dat zij een afspraak kunnen maken voor een bezoek van de ouderenvoorlichter. De ouderenvoorlichter luistert naar wat een inwoner nodig heeft en geeft algemene informatie over bijvoorbeeld voorzieningen of helpt bij het leggen van contacten. Indien nodig verwijst de voorlichter een inwoner door naar de ouderenadviseur. De ouderenadviseur adviseert de inwoner bij ingewikkelde vragen over wonen, welzijn en zorg. Een paar ouderen tussen de leeftijd van 75-80 jaar hebben daadwerkelijk een gesprek gehad met de ouderenvoorlichter en waren zeer tevreden over diens komst. Tijdens deze gesprekken werd besproken hoe het met hen ging wat betreft het zelfstandig wonen en wat ze in de toekomst nodig hebben. Ze waardeerden ook het gemak waarmee een (telefonische) afspraak kon worden gemaakt en waren blij dat er daadwerkelijk iemand langskwam om met hen te praten. Niet alle gesproken ouderen tussen de 75 en 80 jaar oud, hebben (naar hun idee) een gesprek gehad met de ouderenvoorlichter. Sommigen geven aan zich geen gesprek met de ouderenvoorlichter te kunnen herinneren, nooit een brief te hebben ontvangen, of niet op de hoogte te zijn van het

bestaan van een ouderenvoorlichter. Een paar ouderen gaven tijdens de rondetafelsessie aan dat zij de brief als onduidelijk hadden ervaren en zich niet gemotiveerd hadden gevoeld om een afspraak te maken. Dat had vooral te maken met de grote hoeveelheid tekst, waardoor zij de brief snel doorlazen en er weinig informatie uitsprong.

- *“Ja, deze hebben we ontvangen. En er is iemand thuis geweest. We hebben het over van alles en nog wat gehad. Ja ik denk of we hier nog fijn wonen en of we het nog redden en dat soort dingen. Was een fijn gesprek. Maar verder niks veranderd aan de ondersteuning die we ontvangen, dit kwam niet ter sprake.”*
- *“Ik vind het heel fijn dat ze dat doen, ik maak daar onmiddellijk gebruik van. Heel fijn dat je ook kan bellen. Die brief is echt een stimulans voor mensen.”*
- *“Ja. Die was goed. Eerlijk gezegd heb ik er niks meegedaan. Ik heb de brief gehad, ik heb hem gelezen. Ik heb in het ziekenhuis gelegen en ik was er niet bij met mijn hoofd.”*

Zorgen om de toekomst van de mantelzorg

Het merendeel van de gesproken ouderen heeft op dit moment geen mantelzorger en probeert alles nog zo goed mogelijk zelf te doen, of heeft kennissen of burens die zo nu en dan kunnen helpen als dat nodig is. Sommige ouderen zijn zelf mantelzorger voor hun partner. Een mantelzorger geeft aan dat het goed gaat, maar dat hij/zij in de toekomst misschien wel wat meer hulp nodig heeft, aangezien haar gezondheid ook achteruit zal gaan. Er werd al gesproken over een cursus voor mantelzorg bij een partner met dementie, alsook over het vervoer en de administratie waar in de toekomst misschien hulp bij nodig is. Een paar andere ouderen gaven aan dat er op papier wel een vast aantal uren staat voor mantelzorg, verzorgd vanuit hun kinderen. In de praktijk worden deze uren echter niet altijd gerealiseerd, omdat de kinderen soms te druk zijn. Deze ouderen maken zich daarom zorgen in hoeverre de ontvangen mantelzorg, gezien hun steeds verslechterende gezondheidssituatie, nog wel voldoende zal zijn. Enkele antwoorden van ouderen aan wie de vraag is gesteld “heeft u een mantelzorger?”:

- *“Nee, ik heb best aardige burens. In geval van nood, kan er wel wat.”*
- *“Nou, hoe het nu gaat, gaat het allemaal nog. Maar ik zit wel naar de toekomst te kijken. Omdat ik ouder word. Ik ben nu wel al aan het nadenken daarover en daarom wil ik naar een gelijkvloerse woning. Ik kijk met angsten naar de trap. En ik ben niet enthousiast over een traplift. De gang is niet breed genoeg daarvoor. Het staat meer in de weg dan dat je daar plezier van hebt.”*
- *“Nee. Mijn dochter zegt van wel. Maar ik las dat je dan minimaal iets moet doen voor diegene. Maar daar komt ze in een maand niet aan. Op papier wel, maar in praktijk is ze er niet.”*

Geen opvallende verschillen tussen 75-plussers en 74-minners

De wensen, behoeften en ervaringen verschillen nauwelijks tussen ouderen jonger dan 75 jaar en ouderen van 75 jaar en ouder. Het verschil in wensen, behoeften en ervaringen wordt eerder

bepaald door de gezondheid van de gesproken ouderen dan door hun leeftijd. De gezondheid van ouderen heeft een duidelijkere invloed op hun leefsituatie dan hun leeftijd dit doet. Gesproken ouderen die een slechtere gezondheid hebben zijn bijvoorbeeld minder actief, kunnen minder zelf doen thuis en komen minder buiten.

4 Blik op het ouder worden

In dit hoofdstuk staat in hoeverre ouderen vooruitkijken, wat zij aan voorbereidingen ondernemen, wat hen weerhoudt om meer voorbereidingen te treffen en wat hen kan helpen om actiever bezig te zijn met prettig ouder worden.

4.1 Wel of niet vooruitkijken

Ver vooruit kijken gebeurt niet altijd

In hoeverre ouderen in Gouda actief bezig zijn met het ouder worden en de mogelijk benodigde voorbereidingen verschilt per persoon. Over het algemeen blijkt echter wel dat veel van de gesproken ouderen niet ver vooruit kijken en voornamelijk bezig zijn met wat zij vandaag de dag nodig hebben. Sommigen vinden dat ze genoeg zijn voorbereid op hun oude dag, anderen weten niet goed wat ze verder zouden moeten ondernemen. Of die eerste groep daadwerkelijk goed is voorbereid, valt lastig in te schatten. Men doelt daarmee voornamelijk op een huidige dagelijkse ‘gezonde leefstijl’ en het bezig blijven. Een enkeling benoemt aanpassingen die zij in het huis hebben doorgevoerd om thuis gemakkelijker te kunnen blijven bewegen. Vooral ouderen waar het nu relatief goed mee gaat, en die bijvoorbeeld met een partner gelijkvloers wonen, houden zich niet zo bezig met mogelijke toekomstige veranderingen. Op mogelijke toekomstige veranderingen in hun situatie zijn zij dus niet altijd voorbereid. Ouderen die op dit moment al veel hulp ontvangen, voornamelijk de groep van 75-plussers, hebben al meerdere voorbereidingen in het verleden getroffen. Zij krijgen ondersteuning vanuit de gemeente en uit hun verdere omgeving. Deze ouderen weten deze partijen over het algemeen goed te vinden, of hebben al ervaren waar de grenzen liggen van de hulp die zij van hen kunnen ontvangen.

Voorbereidingen gaan vooral over hedendaagse gezondheid en sociale contacten

Enkele voorbeelden van manieren waarop ouderen zich voorbereiden komen in dit hoofdstuk naar voren. Voorbereidingen hebben vooral betrekking op de huidige gezondheid en het sociale leven.

- *“Proberen gezond te blijven en gezond te eten en alles overleven. Zo kom ik ten minste vooruit.”*
- *“Ik beweeg, ik heb mijn hondjes. Het gaat nu wat lastiger maar ik loop nog steeds met ze. Het is net hoe het gaat, de ene keer is het rondje kleiner dan anders. Maar ik wil het wel. Ik heb mijn best gedaan met de revalidatie nu. Ik doe mijn best ervoor om te blijven bewegen en gezond te eten.”*

Daarnaast hebben ouderen dus vaak in het verleden al voorbereidingen getroffen. De financiële situatie heeft wel een grote invloed op het wel of niet kunnen ondernemen van benodigde activiteiten. Daarbij wordt voornamelijk gewezen op te dure woonplekken waardoor verhuizing niet mogelijk is, en op prijzige hulpmiddelen die niet worden vergoed, zoals de persoonsalarmering. Ouderen die het financieel goed hebben, laten dan ook weten dat dit het ouder worden makkelijker maakt, omdat zij meer ruimte hebben. Ouderen met minder financiële ruimte, hebben te maken met meer uitdagingen.

“Pluk de dag. Gewoon kijken, de ene dag is het anders dan de andere. De ene keer ben je depressief en de andere keer gaat het wel. De klachten nemen toe. Het beïnvloedt mijn dagelijks leven. Je wordt door niemand geholpen want het kost allemaal geld. De meeste aanvragen worden niet goedgekeurd. Je probeert alle hulp te krijgen die mogelijk is maar dat lukt niet altijd.”

Wel vooruitkijken: de toekomstige gezondheid van zichzelf en van partner

Als er wel na wordt gedacht over het ouder worden, dan gaan die gedachtes vooral over de toekomstige (verwachte) gezondheid. Ouderen zijn zich ervan bewust dat er een kans is dat de gezondheid achteruit gaat en hopen dat ze nog zo lang mogelijk veel zelf kunnen doen. De verwachting is dat ze minder mobiel zullen zijn en waarschijnlijk meer lichamelijke of mentale klachten krijgen. Het ouder worden zal het dagelijkse leven zoals het er nu uitziet dus (negatief) gaan beïnvloeden.

De noodzaak om gezond te blijven gaat ook over de eigen gezondheid, maar ook vaak over die van een partner. Er bestaat de angst om een partner te verliezen of om niet meer samen te kunnen wonen door de achteruitgang van de gezondheid van één van de twee. Als een oudere in een zeer hulpbehoevende situatie zit, wordt het belang van een gezonde partner benadrukt. Zowel door ouderen die zelf de meest hulpbehoevende zijn, als door ouderen die zelf ‘de gezonde partner’ zijn. Zo gaf één iemand aan zich zeer verantwoordelijk te voelen om mobiel te blijven en goed voor zichzelf te zorgen, vanwege de zorg aan de partner. Ook gaf iemand aan zich zorgen te maken over de mogelijke situatie alleen achter te blijven en geen zorg meer van de partner te kunnen ontvangen.

- *“Je gaat nu wel voorzichtiger fietsen. Je bent wel een stuk alerter. Er hangt meer van mijn gezondheid af.”*
- *“Ja dat is niet zo leuk, als ik achter blijf of als hij in een instelling moet. Het moeilijke voor mij is om apparaten te bedienen en dat heb ik niet van huis uit meegekregen. Ik maak me er zorgen over als mijn partner me niet meer kan helpen, ik weet niet hoe de apparaten werken. Dus we denken er niet aan. Geestelijk zullen we het wel redden maar ja het is toch moeilijk.”*

Wel vooruitkijken: wens om zelfstandig te blijven

Er bestaat onder de ouderen in Gouda een grote wens om zoveel mogelijk zelfstandig te blijven wonen en activiteiten te ondernemen. Uitzonderingen daar gelaten, willen ouderen het liefst niet naar een verpleeghuis. Zij herkennen zichzelf niet in het beeld dat ze hebben van ouderen die in een verpleeghuis wonen en willen ook liever niet nadenken over hun leven wanneer zij (mogelijk) een verpleeghuis nodig hebben. Een oudere geeft zelfs aan dat zij geen aanvraag voor dagbesteding durfde te doen, omdat zij bang was dat deze aanvraag zou leiden tot opname in een verpleeghuis. De ouderen die zich wel mentaal al voorbereiden op een mogelijk verpleeghuis in de toekomst, hopen daarbij sterk een zekere zelfstandigheid te kunnen behouden en niet alles met anderen te hoeven delen.

Naast de zorgen over (de situatie in) een verpleeghuis, klinken er ook zorgen over de beschikbaarheid van ondersteuning thuis, kijkend naar de ontwikkelingen rondom de afnemende

hulp voor ouderen. Verhuizen naar een betere woning, anders dan een verpleeghuis, wordt ook niet altijd al optie gezien. Enerzijds omdat dit financieel en praktisch niet mogelijk is: er zijn volgens de gesproken ouderen te weinig betaalbare, geschikte, gelijkvloerse woningen te vinden in Gouda. Anderzijds omdat men de huidige woning en buurt niet wil verlaten, vanwege het sociale en prettige leven wat men er leidt.

De wens om zelfstandig te blijven wonen en de kennis van de grenzen van gemeentelijke ondersteuning zorgt er niet altijd voor dat ouderen zelfstandig aanpassingen doorvoeren in hun woonsituatie. Daar waar dit wel gebeurt, worden er voorbeelden genoemd zoals het op de hoogte stellen van burens over mogelijke hulpbehoeften en het doorvoeren van kleine aanpassingen in het huis (zoals een extra trapleuning of beugel bij de douche).

Niet vooruitkijken: geen glazen bol en dus geen noodzaak

Naast de eerder genoemde beperkte financiële situatie van ouderen zijn er diverse andere redenen naar voren gekomen waardoor ouderen niet actief met vooruitkijken willen of kunnen bezig zijn. Zoals eerder gesteld, denkt deze groep ouderen niet altijd ver vooruit omdat zij momenteel in een stabiele situatie zitten. Hoewel vrijwel iedereen aangeeft dat het ouder worden mankementen met zich meebrengt, zijn er veel ouderen die stellen “geen glazen bol” te hebben. Het niet weten wat er in de toekomst kan gebeuren, weerhoudt hen soms om preventief voorbereidingen te treffen voor hun gezondheid en woonsituatie.

“Over de verre toekomst denken we niet na. Dat willen we ook niet. Ik kan niet in de toekomst kijken. Daar heb ik niks aan. Ik heb geen glazen bol. Weet toch niet wat er gebeurt.”

Als er bij deze ouderen wordt doorgevraagd naar te bedenken voorbereidingen voor mogelijke ongevallen in de toekomst (ziek worden, vallen, het verliezen van een partner), wordt er vaak gereageerd met een mentaliteit van ‘dat zien we dan wel weer’. Er zijn ouderen die niet goed weten waar zij verder nog aan kunnen denken als het gaat om voorbereidingen bij het ouder worden. Een paar ouderen geven aan wel te weten waar zij bij de gemeente terecht kunnen, indien nodig. Deze groep is minder bezig met acties die zij los van de gemeente kunnen ondernemen.

Niet vooruitkijken: geen mentale ruimte vanwege dagelijkse uitdagingen

Ook zijn er ouderen die moeilijk vooruit kunnen kijken, juist omdat hun huidige (gezondheids)situatie of die van hun partner om constante en intensieve aandacht vraagt. Zo vertelt iemand in de knel te zitten met een zieke en hulpbehoevende partner, omdat een nodige verhuizing financieel niet mogelijk is. De zorg wordt deze persoon te veel en er blijkt geen mentale ruimte meer te zijn om te weten waar de zoektocht naar ondersteuning van buitenaf te beginnen. In deze situaties zijn ouderen te druk bezig met de dagelijkse uitdagingen, om verder vooruit te kunnen kijken. Wanneer deze ouderen wel actie ondernemen, zorgen onduidelijkheden, onzekerheden en tegenslagen er snel voor dat men ontmoedigd raakt en de verdere voorbereidingen staakt.

Niet vooruitkijken: wens dat het leven op korte termijn eindigt

Verder zijn er ouderen die hun mentale, fysieke en/of sociale situatie als zodanig zwaar ervaren, dat zij hun toekomst zeer somber inzien en in enkele gevallen niet veel langer hopen te leven. Zij leggen uit dat het leven hen nog weinig te bieden heeft en dat zij ook geen verbetering in de toekomst mogelijk zien. Zij geven aan al meerdere dingen geprobeerd te hebben, maar tegen hun eigen grenzen en die van de ondersteuningsmogelijkheden te zijn opgelopen. Er klinkt soms enige schaamte door bij het aangeven dat men over de dood denkt en dat men “er tegen die tijd niet meer hoeft te zijn”.

4.2 Wat kan helpen om meer voor te bereiden

Tijdens de interviews en voornamelijk tijdens de rondetafelsessie hebben ouderen meegedacht over wat hen kan helpen en stimuleren om zich beter voor te bereiden om de toekomst. De ideeën die opkwamen hebben voornamelijk betrekking op het sociale vlak en het zelfstandig wonen. Thema-overstijgend is de behoefte om vaker via persoonlijk contact te worden geïnformeerd en aangespoord. Dat kan via contact met medewerkers vanuit de gemeente, maar ook via contacten die ouderen al hebben: Sociaal Team Gouda, zorgaanbieders, huisartsen, medewerkers van het ziekenhuis, etc.

Sociaal

Er zijn ouderen die zich al actief inzetten om nu en in de toekomst sociaal actief te blijven. Omdat zij dit leuk vinden, maar ook omdat dit henzelf of anderen kan helpen. Contact met buurtgenoten gaat bijvoorbeeld door voor elkaar te koken, met elkaar te wandelen, of gewoonweg door elkaar weten te vinden als het nodig is. Er wordt benoemd dat men actief contact opneemt met burens, zodat deze een handje kunnen helpen als dat nodig is. Het Sociaal Team Gouda wordt tijdens de rondetafelsessie benoemd als goede plek om meer sociale contacten op te doen. Niet iedereen blijkt hier goed mee bekend te zijn. Er klinkt verder ook een zeer duidelijke behoefte om meer sociaal actief te blijven. Het sociaal actief zijn is niet voor iedereen vanzelfsprekend. Men is bang om (nog meer) te vereenzamen, ook ouderen die het vooraf niet van zichzelf hadden verwacht.

Wat kan helpen op sociaal vlak

- **Sociale woonvorm:** Kunnen blijven wonen op een plek waar sociaal contact gemakkelijk gaat. Bij verhuizing het liefst verplaatsen naar een (sociale) woonvorm waarbinnen goed onderling contact bestaat en er sociale activiteiten worden georganiseerd. Als voorbeeld werd hier het “Knarrenhof” genoemd, de inwoners hebben erg veel interesse in soortgelijke woonvormen. Alleen weten zij niet zo goed waar zij moeten beginnen om in aanmerking te komen voor zo’n woning en of hier ook aanbod in is.
- **Passende activiteiten:** Activiteiten die passen bij de behoeftes en fysieke/mentale situatie van de ouderen. Het is voor meerdere ouderen moeilijk om aan bestaande vrijwilligerswerk- en sociale activiteiten deel te nemen, omdat deze ’s avonds, ver weg en/of in een slecht toegankelijk gebouw plaatsvinden. Het soort activiteiten maakt ouderen weinig uit, zolang het maar laagdrempelig is er verschillende ouderen op afkomen. Spelletjes spelen, zoals klaverjassen, wordt gewaardeerd. De behoefte aan een groeps- of 1-op-1-activiteit verschilt per persoon en per dag. Tijdens de rondetafelgesprekken blijkt dat men het zeer waardeert om mee te denken en mee te praten over mogelijke activiteiten voor ouderen en over beleid binnen de gemeente, zoals via een klankbordgroep of via dit huidige onderzoek.
- **Communicatiekanalen:** ouderen worden graag op de hoogte gehouden van activiteiten via schriftelijke communicatie in hun brievenbus: folders, wijkblaadjes en andersoortige post. Het prikbord in de hal van een ouderenflat blijkt ook een relevante plek om activiteiten te promoten.
- **Steuntje in de rug bij eerste bezoek:** Tijdens de rondetafelsessie blijkt dat hoewel ouderen behoefte hebben aan meer sociale contact, het toch altijd spannend blijft om ergens voor het eerst aan deel te nemen of om een onbekende locatie te bezoeken: ‘binnenkomstvrees’. Het is sociaal spannend, maar ook vanwege fysieke beperkingen (rolstoel, scootmobiel, gehoorapparaat). Deze ouderen zou het helpen wanneer er iemand die zij kennen een eerste (paar) keer met hen mee wil gaan: een maatje als extra steun.

Zelfstandig wonen

Als ouders vooruitkijken bij zelfstandig (blijven) wonen, dan gaat dit vaak over de beperkingen en bijbehorende behoeftes die ouderen ervaren bij de stap om te verhuizen naar een meer passende woning. Ouderen hebben soms de behoefte om te verhuizen, bijvoorbeeld om gelijkvloers en kleiner te kunnen wonen, om goedkoper te wonen of om meer in de buurt van zorg en sociale contacten te wonen. Aanpassingen in de huidige woning komen in de gesprekken minder vaak naar voren, omdat deze al in het verleden zijn doorgevoerd, omdat men niet goed weet wat er verder nog nodig is, of omdat het om zulke grote aanpassingen gaat dat verhuizing logischer is. Een voorbeeld van zo’n grote aanpassing is de leefruimte volledig naar de begane grond verplaatsen, inclusief slaapkamer en badkamer.

Wat kan helpen bij zelfstandig wonen

- **Meer structurele huishoudelijke hulp:** Nu verandert de persoon vaak en is er bij ziekte of verlof geen of weinig vervanging beschikbaar.
- **Meer betaalbare en geschikte woningen:** Het huidige aanbod binnen Gouda is voor veel van de gesproken ouderen te duur om een verhuizing te kunnen overwegen. Ook zijn er ouderen die in hun huidige huis al aan tegen of over hun financiële limiet zitten.

- **Ondersteuning bij verhuismogelijkheden:** De (mogelijke) wens om te verhuizen naar een meer passende woning wordt niet altijd uitgedacht of er worden geen acties hiertoe ondernomen. Naast de eerder benoemde financiële reden, komt dit ook doordat men hiervoor niet de tijd, denkruimte of fysieke kracht heeft. Ondersteuning vanuit de gemeente kan hierbij helpen. Het gaat daarbij enerzijds om ouderen te ondersteunen die al een wens hebben, maar anderzijds ook om ouderen te motiveren die mogelijk beter af zijn in een andere woning. Dit kan onder andere door:
 - Informatie te delen over mogelijkheden.
 - De voordelen van een mogelijke verhuizing in beeld te brengen.
 - Ondersteuning bij de eerste stappen naar verhuizing. In veel gevallen weten ouderen niet goed waar ze moeten beginnen.
 - Met ouderen in gesprek te gaan en mee te denken en helpen bij het maken van een keuze. Een doorstroommakelaar wordt genoemd als prettig voorbeeld van iemand die meekijkt naar de algehele woonsituatie en wensen, om tot een goede keuze te komen. Er is een sterke voorkeur voor iemand die fysiek bij je langskomt. De ouderenvoorlichter wordt ook als mogelijke persoon benoemd om dit (eerste) gesprek aan te kaarten.
- **Inspiratie en motivatie bij aanpassingen huidige woning:** Hoewel ouderen deze behoefte niet zelf hebben verwoord, valt er op basis van de gesprekken wel te concluderen dat ouderen niet altijd nadenken over wat zij onafhankelijk van de gemeente kunnen ondernemen om hun huidige woning meer passend te maken.

Concluderend: persoonlijke benadering werkt beter

Ouderen houden zich tot op zekere hoogte bezig zijn met het ouder worden en acties die het ouder worden prettiger maken. Zij zijn over het algemeen echter voornamelijk bezig met wat zij vandaag de dag nodig hebben (zoals gezond eten, actief blijven en sociale contacten onderhouden) en minder met verder vooruitkijken en mogelijke voorbereidingen die kunnen helpen bij prettig ouder worden. De grootste drempels bij het vooruitkijken zijn: financiële beperkingen, de noodzaak niet inzien, niet weten waar te beginnen, gebrek aan mentale ruimte of fysieke kracht. Ouderen van 75 jaar en ouder geven vaak aan het meeste al te hebben gedaan aan voorbereidingen.

Ouderen aansporen om tijdig acties te ondernemen voor later, vraagt om meer dan enkel goede en toegankelijke informatievoorzieningen. In veel gevallen gaat het om ouderen actief bij de eerste stappen te helpen en om persoonlijk contact te maken. Het in contact brengen met iemand die kan meekijken, kan meedenken, kan adviseren en in sommige gevallen zelfs kan meegaan, helpt daarbij. De functie van de ouderenvoorlichter binnen Gouda is daarom zeer waardevol. Er valt te overwegen om deze vaker in te zetten, bijvoorbeeld bij ouderen die hier in eerste instantie geen gebruik van willen maken of bij ouderen waarbij het gesprek lang geleden heeft plaatsgevonden. Ook valt er te overwegen om bij andere activiteiten, die niet onder de verantwoordelijkheid van de ouderenvoorlichter vallen, voor een meer actieve en persoonlijke benadering van ouderen in te zetten.

Bij het aansporen van ouderen om verder vooruit te kijken, dient rekening te worden gehouden met de verschillende redenen die ouderen weerhoudt vooruit te kijken. Maak daarom, waar mogelijk, in de benadering van ouderen onderscheid tussen ouderen die:

- Gemotiveerd moeten worden, omdat er geen noodzaak wordt gevoeld.

- Gemotiveerd moeten worden, omdat de wens bestaat dat het leven op korte termijn eindigt.
- Ondersteund moeten worden bij de zoektocht naar hulp, vanwege beperkte mentale en fysieke capaciteit.

Contactgegevens

I&O Research Enschede

Zuiderval 70
Postbus 563
7500 AN Enschede
053 - 200 52 00
KVK-nummer 08198802
info@ioresearch.nl
www.ioresearch.nl

I&O Research Amsterdam

Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam
020 - 308 48 00
info@ioresearch.nl
www.ioresearch.nl